

محمود فاضل

صورتی از کتابهای سنگ‌شناسی یا علم الاحجار *

مطالعه و تحقیق درباره سنگهای گرانبها و شناخت معادن ، همواره مورد توجه دانشمندان بوده است ، لکن کتابهایی که در این زمینه نوشته شده تا حدی کم و کمیاب است ، اینک نگارنده به ذکر فهرستی از آنچه بدان دست یافته است اشارت می کند :

* آملی ، نجم الدین اسکندر حسینی که در سده یازدهم هجری در هندوستان می زیسته است کتابی به او منسوبست به نام :

۱- گوهر شناسی : این کتاب شامل يك مقدمه ، چهار آینه ، يك خاتمه است ، مقدمه در سه جلوه ، در مقادیر و اوزان و چهار آینه در جواهرات تسعه ، حجریات و فلزات . [رك: ف منزوی ج ۱ ص ۴۵۰] .

نسخه ها : ادبیات ۱/۲۷۷ .

* ابن اکفانی سنجاری ، محمد بن ابراهیم بن ساعد انصاری متوفی

۷۴۹ هـ . صاحب کتاب :

۲- نخب الذخائر فی احوال الجواهر :

آغاز : الحمد لله كفاه افضاله والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله ، وبعد ، فهذا كتاب لخصت فيه خلاصة كلام ان قدمين والمتأخرين من الحكماء

* به یادبود هزاره ابوریحان بیرونی

المعتبرين في ذكر الجواهر النفيسة واصنافها وصفاتها ومعادنها المعروفة
وقيمتها المشهورة ...

انجام: وقد ختم الكتاب بحمد الله تعالى والصلاة على سيدنا محمد
سيد المرسلين و خاتم النبيين و على آله و اصحابه المنتجبين .

تحریر ۱۰۰۷ هـ، در ۱۴ صفحه: الجامعة الأمريكية ببيروت. کتابخانه

برلن [رك: فهرس المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴ ص ۲۱۵-۲۱۶].

* ابن الحائك، ابی محمد الحسن بن یعقوب الهمدانی العبد البکیلی الیمنی

متوفی ۳۲۴ هـ، کتابی دارد به نام:

۳- الجوهرتین العتیقین المائعتین من الصفر، والبیضاء . کتابی است در

بارة مال و توصیف طلا و نقره، در آغاز آیاتی از قرآن کریم و حدیث و شعر
و غیره ذکر کرده، سپس تحت ابوابی از اشتغال اسم مال... و جواهر و تگون

طلا و نقره در معادن و کیفیت استخراج آنها سخن گفته است .

آغاز: الحمد لله خالق الخلق و باسط الرزق است و منی

انجام: و اذا عترك الدينار مع الدرهم فيبضة يسطح و لون على النار.

تحریر سنه ۸۹۸ هـ. [رك: بروكلمان ۱: ۲۲۹] ، فهرس المخطوطات

المصورة ج ۳ ق ۴ ص ۳۵].

نسخه دارالکتب المصریه ۹۰۷ طبیعیات .

۴- احجار = سنگ‌شناسی، کتابی است ناشناخته، فیلم آن در دانشگاه

تهران موجود است .

[رك: منزوی ج ۱- ۳۹۴. نسخه: فیلم دانشگاه تهران ش ۲۴۵۷].

۵- احجار و سنگ‌شناسی؛ فصلی است در بیان سنگهای گرانبها ضمن

مجموعه شماره ۸۰۴ از گ ۳۴-۳۸ .

آغاز: در ذکر احجاری که کانی مجرد است، و از آن نه جنس را یاد

کنیم به ترتیب حروف در تاریخ نامه ایلخانی گوید الماس بر چند نوع است.

[رك: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیر یزد ج ۲-۶۷۷]

* ارسطو = ارسطاطالیس بن سوماخس متوفی ۳۲۲ ق م، در این

زمینه کتابهایی دارد از جمله:

۶- نعت الاحجار و منافعها والسبب فی خلق الاجرام السماویة، این

کتاب ترجمه‌های متعددی دارد، نسخه پاریس ترجمه لوقابن اسرافییون که

گویا همان یوحنا بن سرابیون باشد است، این ترجمه بسال ۱۹۱۴ م وسیله

پولیوس روسکا بچاپ رسیده و بسال ۱۹۱۴ تحت عنوان «علم الاحجار عند

العرب» به زبان آلمانی چاپ شده، نسخه دارالکتب در القاهره مترجم آن

شناخته نشد.

آغاز: بسمله قال مفسر هذا الكتاب: ان ارسطاطالیس وصف فی کتابه

الذی نعت فیها الاحجار، جواهرها و الوانها و خواصها... فلما رأیت الذی

نعتناه و شرحناه من هذا الكتاب الذی فیہ سبع مائة حجر، لم یقف علیه احد

من الناس، اردت ان اختصر من ذلك علی ما ینتفع به الناس من الاحجار،

فشرحت نعتها فی هذا الكتاب المختصر...

انجام: وان خرج اخضر، لم یعالج صاحبه مریضاً الا بری، باذن الله تم

کتاب ارسطاطالیس فی علم الاحجار، والحمد لله وحده.

[رك: فهرس المخطوطات ج ۳ ق ۴-۴]، فهرس مخطوطات ارسطو فی

العربیة عبدالرحمن بدوی ص ۳۴-۳۵.

نسخه‌ها: تیموریه ۶۰ طبیعیات، ایاصوفیا ش ۳۶۱، پاریس ش

۲۷۷۲.

* ارسطو، کتاب دیگری دارد به نام:

۷- کتاب المعادن. [رك: ابن ابی اصیبعه، طبقات الأطباء ص ۱۰۵].

* الازنیقی ، علی بك (علی بك شلبی) معروف به مؤلف جدید که از دانشمندان سده ۱۰ هـ بوده، کتابی دارد به اسم :

۸- جواهر الاسرار فی معارف الاحجار . نسخه ناقص الاخر .

آغاز: الحمد لله الملك القدوس السلام والصلوة علی نبینا محمد سید الانام... وبعد فانی اخرجت من بحر العوارف لطائف ودرر المعارف... المسمى بجواهر الاسرار ...

انجام موجود : فصل : ان الفضة اذا تكلس بمقدار ثمنه من القلعي المدبر خمس مَرَّات

جزو مجموعه ایست از گ ۳۲۷-۳۳۹. [رك: فهرس المخطوطات ج ۳ ق ۴ ص ۳۴] .

نسخه ها: القاهره، دارالکتب = ۷۳۱ طبیعیات .

۹- کتاب الإسکندر فی الحجر . [رك: ابن ندیم، الفهرست- ۵۱۲] .

* اعتماد السلطنه، محمد حسنخان فرزند علی، گویا مؤلف کتاب :

۱۰- تاریخچه الماسهای بزرگ، شامل تاریخچه هیجده پاره از الماسهای بزرگ جهان را از روزنامه انگلیسی بقرنسی بزرگ دانده .

آغاز: ترجمه روزنامه انگلیسی است در باب الماسهای بزرگ نوشته اند.

* افلاطون نیز کتابی دارد به نام :

۱۱- جواهر نامه = تنسوق نامه، که آنرا به درخواست اسکندر پرداخته

در چهار باب، و این جز «جواهر نامه» خواجه طوسی است، کتاب حاضر در فهرستها تحت عنوان «معرفت جواهر» و «تنسوق نامه» نیز ضبط شده. ابواب کتاب منسوب به افلاطون بدین شرح است :

۱- جواهر و سنگها ۲- در مذکورات ۳- عطریات ۴- معدنیات

۵- جواهرات، این باب در دیباچه بحساب نیامده .

آغاز: شکر و سپاس بی قیاس حضرت پروردگار را جل جلاله که به جواهر قدرت این چرخ مینارا برافراشت.

[رك: منزوی، ۱، ۴۰۸]

نسخه، دانشگاه: ۱۱/۲۵۹۶. مجلس: ۲۷۶۷.

۱۲- برکات بن محمد: رساله در تدبیر حجر ش. ۱. مجموعه ۲۸۰.

دکتر اصغر مهدوی [رك: دانش پژوه، نشریه مرکزی ج ۲ ص ۱۷۹].

* بیرونی، ابوریحان محمد بن احمد متوفی ۴۴۰ هـ، مؤلف کتاب:

۱۳- الجماهر فی معرفة الجواهر و انواعها وما يتعلق بهذا المعنى؛

بیرونی این کتاب را بخاطر ملك معظم شهاب الدوله ابی الفتح مودود بن مسعود

ابن محمود پرداخته است.

آغاز: الحمد لله رب العالمين، الذي لما توحده بالازل والابد وتفرد

بالدوام.

انجام: ولنختم الكتاب بمثل ما افتتحنا به، انه على ما يشاء قدير و

بالإجابة جدير. [فهرس المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴ ص ۳۲]، وابن ابی

اصيبعه، طبقات الأطباء ص ۴۵۹.

نسخه: القاهره، دارالكتب، احمد الثالث - ۲۰۳۴، تحرير ۶۲۶ هـ.

* بيك قبچاقى.

۱۴- كنز التجار فى معرفة الأحجار، مؤلف آنرا بسال ۶۸۱ هـ پرداخته

وازا ۷۶ سنگ معدنی یاد کرده [رك: زاوش، ۱] نسخه: در کتابخانه ملی پاریس.

* تبریزی، محمد صالح، کتابی گردآورده به نام:

۱۵- فهرست خزائن و معادن ایران. محمدشاه قاجار گروههای ایرانی

و فرنگی را به اقصی نقاط ایران فرستاد تا صورتی از کانهای ایران تهیه کنند

و به نظر او برسانند، محمد صالح تبریزی در آن روزگار سرپرست اداره معادن

بود و گزارشهایی به صورت کتاب حاضر در ۴۴ برگ پرداخت .
 آغاز : له خزائن السماوات والأرض ، الحمد لله الذي ... اما بعد ، چون
 پادشاه رضوان جایگاه ... [رك: منزوی ج ۱- ۴۴۵] .
 نسخه: تهران، ملی ۲۶۸ ف .

۱۶- ترجمه خواص احجار هرمس ، برای قتاغ ترکان قراختائی
 کرمانی. شامل بیست و یک باب، ۱- در شناختن آنچه ماسه شده باشد از
 سنگها ۲- شناختن سنگ یاقوت و خاصیت آن ۳- شناختن در
 ۴- شناختن پادزهر ۵- سنگ زبرجد ۶- الماس ۷- سنگ دمنه
 ۸- مفاطیس ۹- جوهر زر ۱۰- بیجاده ۱۱- جوهر نقده ۱۲-
 مرجان ۱۳- عقیق ۱۴- بلور ۱۵- سنگ کوزک ۱۶- سنگ یشم
 ۱۷- لاجورد ۱۸- سنگ جزع ۱۹- مس ۲۰- سنگ سنباده ۲۱-
 شناختن سندروس و خاصیت آن .

آغاز : حمد و سپاس بقیاس حضرت مقدس و جناب منزله پادشاهی
 را که مقیمان بارگاه ، [رك: همان مدرک ۴۰۵] .

* تمیمی مصری، حکیم ابی عبدالله محمد بن امین، اشعاری سروده:
 ۱۷- قصیده تونیه فی وصف و تدبیر الحجر المکرم. ناقص الاخر .

آغاز : آثار البین وجدک والحنینا * عشیه ودع المتحمالینا ... من الحجر
 الذی کتم الأوالی * بالفاظ تقریها العیونا .

انجام موجود: وان النفس قد سألته طوعاً * وعرضاً بعد غسل الفاسلینا.
 [رك: فهرس المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴ ص ۸۸] .

نسخه: القاهره ، دارالکتب المصریه - ۷۳۱ طبیعیات، تحریر شده
 ۱۰۸۱ هـ در یک برگ ضمن مجموعه ای .

* التیفاشی، شهاب الدین ابی العباس احمد بن یوسف ۵۸۰-۶۵۱ هـ

مؤلف کتاب :

۱۸- ازهار الأفكار فی جواهر الأحجار ، تیفاشی این کتاب را بسال ۶۴۰ هـ نگاشته در ۲۵ باب بعدد احجاری که توصیف کرده. کتاب حاضر بسال ۱۸۱۸ م بچاپ رسیده.

آغاز: الحمد لله رب العالمین... هذا کتاب غریب الوضع عجیب الجمع عظیم النفع، ضمنته ذکر الأحجار التي یكون...
انجام: وهذا آخر ما اردت ایراده من هذا الكتاب... کمل کتاب ازهار الأفكار...

[رک: فهرس المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۱ ص ۱ و ۶ . مجله ادبیات تهران سال ۸ ش ۱ ص ۲۴ و ۲۵] .
نسخه ها: القاهره، دارالکتب - ۳۷ طبعیات، استانبول - احمد الثالث - ۱۹۶۵ . بریتانیا ۲۱۶۵۳ . ادبیات تهران ۱۲-د .

* التیفاشی، شهاب الدین ابی العباس احمد بن یوسف ...

۱۹- خواص الأحجار: کتاب حاضر ترجمه و تلخیص از متن عربی آنست بفارسی، مترجم شناخته نشد . [فهرست بنگاله ص ۸۳] نسخه : کتابخانه ایشیانتک سوسائتی بنگاله ش ۱۱۸۳ -

* جابر بن حیان بن عبدالله الصوفی متوفی ۲۰۰ هـ ویرا کتابهاییست در این زمینه از جمله :

۲- جنات الخلد فی تدبیر الحجر الذی امتلات منه هذه الدنيا .

آغاز: بعد از خطبه ... ذلك ان تأخذ منه ماشئت و تجعله فی قرعة وترکها علی کانون .

انجام: وهو یصیر فی هذه الدرجة احمر... والله تعالی اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب . [رک: ف المخطوطات ج ۳ ق ۴-۳۳] .

- نسخه: القاهره، دارالکتب المصریه - ۷۳۱ طبیعیات .
- * جابر بن حیّان :
- ۲۱- رساله در حجر اول ودوم... ودهم. بنقل ابن ندیم ده رساله دیگر در احجار دارد . [رك: ابن ندیم، الفهرست، ۵۱۶] .
- * جابر بن حیّان :
- ۲۲- علل المعادن. [رك: زاوش، ۳۸] نسخه: جزو کتابهای کتابخانه شخصی مرحوم تربیت .
- * جابر بن حیّان :
- ۲۳- کتاب الاحجار . [رك: ابن ندیم، الفهرست، ۵۱۴] .
- * جابر بن حیّان :
- ۲۴- کتاب الاحجار الثانی . [همان مدرک ۵۱۵] .
- * جابر بن حیّان :
- ۲۵- السبعین : تا کتاب ۶۹ ضمن مجموعه شن ۳۹۷ دکتر اصغر مهدوی تحریر ۷۳۲ هـ [رك: نشریه مرکزی دفتر دوم ص ۱۱۶] .
- * جابر بن حیّان :
- ۲۶- کتاب الجواهر . این کتاب مقاله چهل و پنجم از «کتاب السبعین» اوست .
- آغاز : الحمد لله رب العالمین ، ان قال قائل ان الجوهر لن ینفک من الاعراض، ذلك جميع ما قلناه، ان ثبت وهو محال، فلا تموه عليك الباطل بالحق، لكن الجواب في ذلك ان نقول: هل الجوهر هو العرض والعرض هو الجوهر .
- انجام : فهذا ما يقال عن الجوهر والعرض فاعرفه ، ولن تخطى، اذا لزمت هذا الاصل ان شاء الله تعالى .

[ف المخطوطات ج ٣ ق ٤-١١٢، ابن ندیم، الفهرست-٥١٥]

نسخه: القاهرة، مكتبة بروسة حسين چابى - ١٥ .

* جابر بن حيان :

٢٧- كتاب الجواهر الكبير . [رك: ابن ندیم، الفهرست، ٥١٥] .

* جابر بن حيان :

٢٨- كتاب الحجر الحق الاعظم . [همان مدرک] .

* جابر بن حيان :

٢٩- كتاب الظاهر . اين كتاب مقالة سى و پنجم از كتاب «السبعين»

اوست .

آغاز: قد سبق قبل كتابنا هذا اربع وثلاثون كتاباً فى الحيوان والنبات والاحجار وكتابى هذا فى الاحجار، وقد سميت كتاب «الظاهر» وانا ذاكر فيه الشمس وعلها وتدابيرها بكلام مستوفى فاقول وبالله التوفيق .

انجام: فهذا برهان على ذلك، وسأذكر ما هو افوى من هذا فى مواضعه

انشاء الله . [رك: ف مخطوطات ج ٣ ق ٤-١٣٣، الفهرست، ٥١٥] .

نسخه: مكتبة بروسة حسين چابى-١٥، تحرير ٦٨٨ هـ در بلدة تبريز،

ضمن مجموعه اوست ص ٢٠٥-٢٠٩ .

* جابر بن حيان :

٣٠- كتاب كيما المعادن . [الفهرست، ٥١٤]

* جابر بن حيان :

٣١- كتاب المنافع . اين كتاب مقالة سى و هفتم از كتاب «السبعين»

اوست .

آغاز: قد سبق لنا قبل كتابنا هذا ستة وثلاثون كتاباً، فى ذلك من

الحيوان عشرون، وعشرة فى النبات، وستة فى الاحجار، وكتابنا هذا ايضاً

فی الاحجار وقد سميته كتاب «المنافع»...
انجام : فاعسله ايضاً عشرة ايام، ثم الحقه بعد ذلك بالماح المر عشرين
توما... فضة قائمة حسنة ان شاء الله [ف، مخطوطات ج ۳ ق ۴، ۱۶۲، الفهرست
۵۱۵].

نسخه : مكتبة بروسة، حسين چلبى - ۱۵ تحرير ۶۸۸ هـ در بلدة تبريز،
ضمن مجموعه‌ای ص ۲۱۵ - ۲۲۰ .
* جابر بن حيان :

۳۲ - كتاب المنى . اين كتاب مقالة چهارم از كتاب «السبعين» جابر
است .
آغاز: ثقتى بالله وحده اما بعد، فان الوصف قد طال فى امر الباب الاعظم
وامره وامر التدابير، اعنى مما ذكره، ومما قد ذكرناه نحن ...
[همان مدرک ۱۶۳ - ۱۶۴].

نسخه : همان .
* جابر بن حيان :
۳۳ - كتاب الناصع . مقاله سى و سوم از كتاب «السبعين» .

آغاز: قد سبق لنا قبل كتابنا هذا اثنان وثلاثون كتاباً فى الحيوان
والنبات ومقالتان فى الاحجار، وقد ذكرت فى كتابى هذا شيئاً من الاحجار
ايضاً .
انجام : ومن الادوية التى هى الرصاص مخصوصة به... فاستخرجه
بحدسك ان شاء الله تعالى . [همان مدرک ص ۱۶۵ و همان نسخه].
* جابر بن حيان :

۳۴، ۳۵، ۳۶ - كتاب النقد، مقاله ۳۴ «السبعين»، كتاب الوجيه، مقاله
۲۸ «السبعين»، كتاب الهيئة مقاله ۳۱ «السبعين» [همان مدرک ص ۱۶۸،

۱۷۲، ۱۷. و همان نسخه].

* جان ایویس شایمر فلمنکی.

۳۷- معدن شناسی و معرفه الارض. این کتاب بسال ۱۲۷۱ ق در بیست فصل گرد آمده ۱- ترتیب واقع شدن معدنیات. ۲- پیدا نمودن معدن ۳- شکافتن کوه ۴- معدن کاری روی زمین ۵- معدن کاری زیر زمین... آغاز: ماشاء الله لا قوت الا بالله، علم معدن و شناختن شئون فلزات... [ف. منزوی ج ۱ ص ۴۵۵].

فهرست معارف ۲: ۸۲

* الجلدکی، عزالدین ایدمر بن علی بن ایدمر الجلدکی متوفی بعد از

سنه ۷۴۳ هـ.

۳۸- نتایج فکر فی الكشف عن احوال الحجر.

آغاز: الحمد لله مظهر آثار الشاهدات بوجوده الازلی القدیم... و بعد فان کتابنا هذا یشتمل علی معرفه الصنایع و موضوعها و مبادئها و مسائلها. انجام: وقد وفینا بما وعدنا وراپنا ان نقطع الکلام مستوهبین البرکة و الرحمة من الله فله الفضل و المنة لا اله الا هو رب العرش العظیم و هو حسبی و نعم الوکیل. [ف. مخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴- ۲۱۵].

نسخه: استانبول، احمد الثالث - ۲۱۱۱. تحریر ۸۴۳ هـ، کاتب آنرا

برای کتابخانه سلطان الغبیک اهداء کرده.

۳۹- جواهر الصنایع: در ۲۴ باب؛ ۱- در بیان ساختن مروارید.

۲- در ساختن یاقوت سرخ ۳- ساختن مینا... ۲۴- غبار داروی کمان و سنگ.

آغاز: حمد و سپاس بدایع اساس مرحضرت صانع را که مجموعه وجود

موجودات نقطه. [ف. منزوی ج ۱- ۴۰۸].

- نسخه: مجلس ش ۲۷۴۹ .
- * جوهریان ، تالیفی دارد به نام : ...
- ۴۰- جواهرنامه، شامل ۱۲ باب . ۱- در معرفت الماس ۲- یاقوت ... ۱۲- یشب .
- آغاز: حمد له، والصلاة والسلام على خير خلقه محمد... اما بعد این نسخه ایست در بیان . [ف. منزوی ج ۱- ۴۰۹ و همچنین نسخه هابهمین مدرک]
- ۴۱- جوهرنامه نظامی . مؤلف شناخته نشد ، پیدا است که نگارنده آن جوهری و حکاک بوده و آنرا بسال ۵۹۲ ه بنام خواجه جهان دستور ایران و توران... ابو الفتح مسعود بن صدور شهید بهاء الدین علی بن ابوالقاسم پرداخته .
- آغاز: الحمد لله فاطر الصنائع ومبدع البدایع ومالهم الخلاق . [همان مدرک] .
- * حاسب، عطار بن محمد بابلی متوفی ۲۰۶ ه کتابی دارد به نام :
- ۴۲- کتاب منافع الاحجار . [زاوش، ۳۸ بنقل از فهرست کتب خطی کتابخانه پاریس]
- * حمصی ، کمال الدین متوفی ۶۱۴ هانی
- ۴۳- رساله فی المعادن وابطال الکیمیا . [رک: ابن ابی اصیبعه ، طبقات الاطباء - ۶۹۶] .
- * الحموی ، ابوالعباس احمد الرسام .
- ۴۴- مقادیر الجواهر . [رک: زاوش، ۴۳] نسخه: در کتابخانه برلن .
- * حنین بن اسحق متوفی ۲۶۱ ه .
- ۴۵- «کتاب» خواص الاحجار . [رک: همان مدرک ۲۷۴] نسخه: کتابخانه ملی پاریس .
- ۴۶- رساله فی تدبیر الحجر الکریم . ش ۰۱۳ . مجموعه ۲۸۰ دکتر اصغر

- مهدوی [دانش پژوه، نشریه مرکزی ص ۱۵۳]
- ۴۷- خصائص الأحجار. مؤلف شناخته نشد. نسخه دیگری ازین کتاب تحت عنوان: «سر الاسرار فی معرفة الجواهر والاحجار» آمده .
- آغاز: الحمد لله العالی المجید القوی الشدید... وبعد فانی قد جمعت فی کتابی هذا ملخص کلام المتقدمین والمتأخرین من الحكماء المعتبرین من الجواهر والأحجار .
- انجام: والله الموفق للصواب والیه المرجع والمآب .
- [ف. المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴ ص ۳۸].
- * نسخه: دارالکتب المصریه - ۳۶ طبیعه .
- ۴۸- خلاصه رساله در معادن ، ضمن مجموعه شماره ۹۵. o/b/12.
- ۴۹- خواص الاشياء . گردآورنده شناخته نشد. در فهرست آمده:
- خواص الاشياء یا کان شناسی است، از معرفت یاقوت تا معرفت لادن .
- [ف. منزوی ۱-۴۱۹].
- ۵۰- خواص جوهر گوگرد. پیداست که از یکی از شاگردان مدرسه دارالفنون بوده که در عهد ناصرالدین شاه قاچار گردآورده .
- آغاز: مجملی در خواص متعدده جوهر گوگرد، بعد از سنگ و گچ و آهک که استعمالشان جهت بنائی. [همان مدرک].
- * دمشقی ، زین الدین ابی الفرج عبدالرحمن بن ابی بکر بن داود دمشقی صالحی حنبلی متوفی ۸۵۶ هـ ، کتابی دارد به نام :
- ۵۱- نزهة النفوس والأفکار فی خواص الحيوان والنبات والأحجار .
- آغاز: الحمد لله باری البریات ورازقها وموجد المخلوقات وخالقها ... وبعد فانی لما وقفت علی کتاب «مسالك الأبصار فی ممالك الأمصار» لابن فضل الله العمری... اردت ان اجمع منه شیئاً من خواص الأشجار والنبات

والاحجار...

انجام: فهذا ما اخبرت به الرواة في الآفاق وما حوته الدفاتر.

[رك: ف. المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴ ص ۲۱۷].

نسخه: القاهرة، الخزانة التيمورية - ۴۶ طبيعيات، در ۲۷۱ برگ،

تحریر ۸۴۸ هـ.

* دشتکی، محمد بن منصور کتابی پرداخته به اسم:

۵۲- جواهرنامه سلطان، برای ازون حسن.

[رك: زاوش، محمد: کانی‌شناسی در ایران قدیم ص ۴۱ و ۴۲]

نسخه: مجلس و دانشکده حقوق.

* ذوالنون مصری اخمینی ابی الفیض ثوبان بن ابراهیم. متوفی ۲۴۶ هـ،

کتاب او به نام:

۵۳- رسالة فی تدبیر الحجر المکرم.

آغاز: قال ذوالنون الحکیم لتلمیذه فی تدبیر الحجر المکرم، و هو من

لوازمه و تدبیره و فروعہ.

انجام: و ذکرها من ائق به، انه راى من الخلف ربع عملة والقی علی رطل

آبق... اقلب کیانه ذهباً ابریزاً باذن الله تعالى. این رساله جزو مجموعه ایست

که بعد از آن گفتاری در صنعت اکسیر از ذوالنون و شاگردش داود و خالد

ابن یزید و مریانوس و اسفیدوس و بشروی و جابر و دیگران یاد کرده.

[رك: ف. المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴-۵۳]

نسخه: القاهرة، مكتبة الفاتح ۵۳۰۹.

* رازی، محمد بن زکریا ۲۵۱-۳۱۳ هـ. وی دارای ۲۲ کتاب در دانش

صنعت نگاشته که جمله‌ای از آنها در خصوص احجار است:

۵۴- «الخامس» کتاب الحجر.

۵۵- کتاب الأحجار یبین فیہ الإیضاح عن الشیء الذی یكون فی هذا

العمل .

۵۶- کتاب الحجر الأصغر .

[رك: ابن ابی اصیبعه، طبقات الأطباء، ص ۴۲۲، ابن ندیم- ۵۱۵ محقق،

مهدی، فیاسوف ری ۱۳۸].

۵۷- رساله فی الأحجار الکریمه. مؤلف شناخته نشد. نسخه ناقص

الاول .

آغاز موجود: معادن از روی کل شعاع آفتابست .

[رك: فهرس المخطوطات الفارسیه ج ۱ ص ۲۲۳].

نسخه: القاهره، دارالکتب شی ۴۴۷. س.

۵۸- رساله عن الحجر وتصریفه. رساله ایست که یکی از فلاسفه آنرا

نگاشته و برای شاگردش ارسال داشته .

آغاز: اعلم ان هذا الحجر هو جوهر واحد، ولكنه ینقسم قسمین و

شکلین مختلفین، احدهما روحانی والآخر جسمانی .

انجام: والقی واحد اعلى مائه زهرة او مشتری، یكون قمرأ خالصاً

بإذن الله تعالى .

رساله ایست در یک برگ که ضمن مجموعه ای که پس از آن برگی در همین

موضوع دارد و بکتاب ذوالنون مصری و ابن وحشی و ابی عون بن خلت

حواری و جابر بن حیان و عداقری و ابی بکر رازی و کرمانی سخن گفته .

[فهرس المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴ ص ۵۱].

نسخه: القاهره، دارالکتب، ۷۳۱ طبیعه .

۵۹- رساله در تدبیر حجر: ش ۱۶ مجموعه ۲۸۰، نسخه های دکتر

علی اصغر مهدوی [رك: دانش پژوه، نشریه مرکزی تهران ج ۲ ص ۷۹].

- ۶۰- رساله در تدبیر حجر: ش ۲۹ مجموعه ۲۸۰ نسخه‌های دکتر علی‌اصغر مهدوی [رك: دانش پژوه، نشریه مرکزی تهران ج ۲ ص ۷۹].
- ۶۱- رساله در تدبیر حجر: ش ۱۴ مجموعه ۲۸۰ ، نسخه‌های دکتر علی‌اصغر مهدوی [رك: دانش پژوه، نشریه مرکزی تهران ج ۲ ص ۷۹].
- ۶۲- رساله فی الكیمیا، والاحجار الكریمة. در ۱۰ فصل كه برگ اول آن كسر است.

آغاز موجود: فی معرفة الجواهر .

انجام: و اعلم انی لما كملتها بحمد الله تعالى، فنمت تلك الليلة فرایت صديقي جابراً فی النوم على احسن حال وهو يقول رحمتك الله كما رحمتي الله الذي اذهب عنا الحزن، ان ربنا لغفور شكور .

[مخطوطات مصوره ج ۳ ق ۴-۵۷].

نسخه: القاہرہ، دارالکتب - ۷۳۱ طبعه .

- ۶۳- رساله فی الكیمیا، والاحجار الكریمة. مؤلف شناخته نشد .
- آغاز: بسمه تدابیر و مباحل للحجر، رأيتها فی نسخة شيخ تقي، ونقلتها كما كانت فيها، اعلم ان الحجر قريب من معدن الذهب.
- انجام: وبعد ذلك تاخذ اوقية من الحجر، واربع اوق من الماء يغلى فيه حتى يذهب الماء، ثم الى تمام العمل والسلام. [همان مدرک].

نسخه: القاہرہ، دارالکتب - ۳۷۱ طبعه .

* رشیدای عباسی، مثنوی سروده درباره جواهرات و سنگهای گرانبها، که در آغاز هر بند يك رباعی است و جدولهایی از قیمت سنگها و عیار آنها به نام:

- ۶۴- جواهر الاسرار . این کتاب شامل هشت باب است: ۱- در صفت مروارید ۲- صفت یاقوت ۳- صفت لعل ۴- صفت الماس ۵- صفت

زمرد ۶- صفت عین المهر ۷- صفت فیروزه .
 آغاز: نوری که جهان از او تجلی زار است گلگونه رنگ هر گل رخسارست
 [رک: منزوی ج ۱ ص ۴۰۸] .

نسخه: طهران، ملک: ۵۲۶۶/۷ .

* زین بن حاجی محمد، کتابی بدستور ابوالمظفر شاهرخ بهادرخان

پرداخته به اسم:

۶۵- جواهرنامه، در دوازده باب: ۱- معرفت الماس ۲- یاقوت و

جوأص آن... ۱۲- یشم .

آغاز: شکر وستایش هر دهنده عقل و بخشنده حواس .

همان مدرک - ۴۰۹ .

۶۶- جواهرنامه (منتخب...)، اصل از همو، انتخاب کننده شناخته نشد

ناقص الاخر .

آغاز: بسملة الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة على

نبیه محمد وآله اجمعین .

انجام موجود: پس بدین سبب پیش جوهریان لاجورد اصیلترین

جواهر است چرا که .

[ف: فرهنگ و هنر مشهد- ۷۹] نسخه: الف- ۴۷ کتابخانه فرهنگ و

هنر مشهد .

* سائح علوی، ابوبکر علی بن محمد خراسانی علوی صوفی از

فرزندان حسن بن علی (ع) که در کیمیا دست داشته و پیوسته از بیم دولتیان

شهر بشار می گشته، کتابی دارد به نام:

۶۷- کتاب الحجر الطاهر .

رک: ابن ندیم - ۵۲۰ .

۶۸- سیر الاسرار فی معرفة الجواهر والاحجار، مؤلف شناخته‌نشده،
 لکن از عیاد احمد الجوهری نام می‌برد و به کتابش «المختار فی معرفة
 الاحجار» اشاره میکند. نسخه دیگر این کتاب بنام «خصائص الاحجار» آمده.
 آغاز: الحمد لله العلی‌المجید القوی‌الشدید، و صلی الله علی سیدنا
 محمد... وبعد فانی قد جمعت فی کتابی هذا ملخص کلام المتقدمین والمتأخرین
 من حکماء المعبرین من الجواهر والاحجار، وما اودع الیه فیهما من الاسرار،
 و ذکر ت معادنها وخواصها و جید الوانها.

انجام: حجر قرطاساً: هو حجر یوجد فی اسافل الجبال الشواہق -
 سرج باللیل السراج اذا سحقه بما، الکرفس صار سمّاً قاتلاً لجميع الحيوان
 والله الموفق للصواب والیه المرجع والمآب . رک: فهرس المخطوطات المصوره
 ج ۳ ق ۴-۶۳ نسخه: القاہرہ، دارالکتب، تیموریہ - ۵۱ طبیعیات و کتابخانه
 ملی پاریس .

* سیوطی، جلال‌الدین متوفی ۹۱۱ هـ .
 ۶۹- المقامة الیاقوتیة فی انواع الجواهر . [رک: زاوش، محمد، کانی
 شناسی ۴۲] .

* شاگرد سید جرجانی، کتابی دریک مقدمه و چند باب دارد به نام:
 ۷۰- درر انوار الاحجار . مجموعه ش ۳۲۵ ص ۱۱۲ . [رک: دانش‌پژوه،
 نشریه کتابخانه مرکزی تهران، نسخه‌های آقای مهدوی ص ۸۰] .

* الشفاوی، شیخ احمد متوفی ۱۰۲۵ یا ۱۰۲۸ هـ .
 ۷۱- تحلیۃ البصائر لتمشیة علی الجواهر . [رک: زاوش، ۴۲] نسخه:
 در کتابخانه برلن .

* شلمفانی، ابو جعفر محمد بن علی، معروف بابن ابو عزاقر که در اخبار
 شیعه از او یاد شده کتابش به نام:

۷۲- کتاب الحجر، است. [رك: ابن ندیم - ۵۲۱].

* شیخ حکیم . مؤلف کتاب :

۷۳- رساله در تدبیر حجر ؛ ش ۶ مجموعه ۲۸۰ دکتر علی اصغر

مهدوی [رك: دانش پژوه، محمد تقی، نشریه کتابخانه مرکزی دفتر ۲-۸۰].

۷۴- صفة تدبیر الصنعة (صنعة الحجر المکرم) مطابق با نظریه برخی

از فلاسفه .

آغاز: تاخذ علی برکة الله و عونہ من الحجر الکریم الکرى الشكل ... فقطره

بالقرعة و الإنبيق . [ف. المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴-۷۴] نسخه: مکتبه

الفتاح - ۵۳۰۹ .

* صدرالدین کتابی دارد بنام :

۷۵- رساله در تدبیر حجر . ش ۱۲، مجموعه ۲۸۰ دکتر اصغر

مهدوی. [دانش پژوه، مرکزی، ۲-۸۰].

* ضورس :

۷۶- رساله در تدبیر حجر . ش ۱۲، مجموعه ۲۸۰، دکتر اصغر

مهدوی. [دانش پژوه، مرکزی، ۲-۸۰].

* طوسی، خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن الحسن الطوسی متوفی

۶۷۲ هـ. کتابی به او منسوب است :

۷۷- جواهر نامه = تنسوق نامه = تنسوخ نامه ایلخانی. نسخه کتابخانه

وزیری یزد بنام = تنگسوق نامه در چهار باب است که :

آغاز: بسمله و به نستعین. منت خدایرا... بیادشاه روی زمین، خلدالله

ملکه و مهد عدله داده است که در معدلت و سیاست جهان داری .

انجام: از قول ایشان بازگفتیم امید است . [رك: نسخه های خطی

کتابخانه وزیری یزد ج ۲ ص ۶۷۸] گویا همان - خواص احجار - باشد .

نسخه دارالکتب قاهره و نسخه دانشگاه تهران اهدای آقای مشکوة بنام «رساله در معرفت جواهر و معادن» آمده. آغاز نسخه القاهره: اما بعد این رساله ایست که استاد جهان... معرفت در مر و ارید و نوع آن .

[رك: فهرس المخطوطات الفارسیه ج ۱ ص ۲۵۶. بینر ، تقی، مقاله جواهرنامه... در نشریه کتابخانه مرکزی ش ۲، ص ۱۸۵ ببعده ، كشف الحجب والاسرار عن اسماء الكتب والأسفار، كنتور، اعجاز حسین ص ۲۵۵].

[دانستنیهای بیشتر در خصوص کتاب - جواهرنامه - منسوب بطوسی را گفتار آقای دانش پژوه در مجله فرهنگ دقت کنید]

* طوسی، محمد بن محمد بن حسن طوسی متوفی ۶۷۲ هـ .

۷۸- جواهرنامه مرادی. رساله ایست در بیان احجار کریمه و خواص آنها بضمیمه ترجمه ترکی جواهرنامه ایزدخان که برای هلاکوخان نگاشته . مترجم مصطفی بن سیدی از رجال سده نهم هجری است که آنرا بخاطر سلطان مراد ثانی پسر محمدخان عثمانی پرداخته .
آغاز: حمد بی تناهی، وشکر نعم نامتناهی اول خاق...

[رك: فهرست المخطوطات الفارسیه ج ۱ ص ۱۱۷] نسخه ش ۳۶ مجامیع ترکی طلعت .

* طوسی، محمد بن ...

۷۹- خواص احجار: آنرا برای هلاکوخان نگاشته در چهار مقاله. گمان می رود بانسخه وزیر یزد و نظائر آن یکی باشد، باید مقایسه شود .
آغاز: الحمد لله فاطر الصنایع ومبدع البدایع... چنین گوید .

[رك: منزوی ج ۱ ص ۴۱۱ و ۱۲] .

* عزالدین ابی اسحاق ابراهیم بن محمد بن علی بن طرخان الاصلی

- السويدی ۶۰۰-۶۹۰ هـ، مؤلف: *خواص الأحجار من الیواقیت والجواهر*. مؤلف در این کتاب از خواص یاقوت شروع کرده و به سنگ مغناطیس ختم نموده.
- آغاز: پس از خطبه: فمنه الیاقوت. قال ابو الريحان: الیاقوت اربعة انواع.
- انجام: وذلك انه اذا اخذ منه زنة اوقية او اقل، ثم وضع شیء من الفضة بعيداً عنه بقدر خمسة اذرع جذب الفضة ولو كانت مسمرة والله اعلم بالصواب.
- ابن ابی اصیبه كتاب دیگرى به عز الدين السويدي نسبت داده به نام: *الباهر فى الجواهر یا الباهر فى خواص الجواهر*.
- [رك: فهرس المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴ ص ۴۰، ابن ابی اصیبه، طبقات الاطباء - ۷۶۱] نسخه: القاہرہ، دارالکتب - ۱۲۰، طب، کتابخانہ برلن.
- ۸۲- *عیون الحقایق فى المعارف الجریمة من التجارات وصفة الشب واللازور واللعل والیاقوت*. [رك: زاوش، ۴۲] نسخه: در کتابخانہ برلن.
- ۸۳- *فصول فى خواص المعادن والأحجار الطیب*؛ مؤلف شناخته نشد، نسخه صدرأ و ذیلاً ناقص است.
- آغاز موجود: وان توهم ذلك مجتمعا من جوائز الملوك ومعاونة السلطان انجام موجود: الفلفل: اجوده التنظيف من الدق والتراب والحصى، السلام من العفونة والإحتراق، والعفونة التي طال عايتها الزمان علامة العفن، والمحترق ان يحنك التبغ الذي على الحبة.
- [رك: المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴ - ۸۵] نسخه: القاہرہ، دارالکتب - ۳۵۸ طبیعیات، میکروفیلم این نسخه در موزة بریتانیا موجود است.

۸۴- فصلها و نکات و فوائدی چند در صنعت کیمیا و تدبیر احجار،

در ۵ برگه، ضمن مجموعه‌ای .

[المخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴-۸۵] نسخه: القاهره، دارالکتب، ۷۳۱

طبیعیات .

۸۵- فهرست جواهرات و اشیاء آستان قدس. این فهرست در ذیقعه

۱۳۰۰ تنظیم گردیده . [منزوی، ج ۱-۴۴۵] نسخه: پیام آن تحت شماره

۲۱۰۷ دانشگاه تهران .

۸۶- فی ذکر الاحجار و خواصها و معرفة منافعها . [رك: زاوش، ۴۲]

نسخه: در کتابخانه بران .

* کاشانی، جمال‌الدین ابوالقاسم عبدالله بن علی بن محمد، مؤلف زیاده

التواریخ متوفی حدود ۷۳۶ هـ و کتاب:

۸۷- عرایس الجواهر و نفایس الاطیاب = و اطائب النفائس - ، که آنرا

بسال ۷۰۰ هـ پرداخته، شامل دو قسمت و یک خاتمه .

[کتاب بکوشش آقای ایرج افشار چاپ شده. رك: منزوی ج ۱-۴۳۶ .

زاوش، محمد، کانی شناسی] .

* قیروانی، ابن الجزار، احمد بن ابراهیم بن ابی خالد متوفی ۳۹۵ هـ ،

کتابی دارد باسم:

۸۸- رساله فی الاحجار = کتاب جواهر الاحجار لحکیم بن الجزار. [رك:

زاوش، محمد - ۳۹] .

* الکندی، ابویوسف یعقوب بن اسحاق متوفی ۲۵۵ هـ کتابهای

دارد به نام:

۸۹- نعوت الاحجار و وصفها = خواص الجواهر ، در هفت صفحه .

آغاز: الجوهر ینقسم الی قسمین، احدهما من الحيوان ، والآخر

ارضی .

انجام : آخر ماخذ من كلام ابو يوسف يعقوب الكندي والله الحمد .
 ۱. ك: المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴-۳ [نسخه: القاهره، دارالكتب ،

خزانة التيمورية - ۹۱ طبيعيات .

۹۰- رسالة في انواع الجواهر والاشباه، ازهمو .

۹۱- رسالة في نعت الحجاره والجواهر ومعادنها وجيدها ورديتها و

اثمانها [رك: ابن ابى اصيبعه، طبقات الاطباء - ۲۹۲] .

* ماريه قبطی رساله ای دارد به اسم :

۹۲- رساله ماريه دختر ساپه پادشاه قبطی به (آرس) وپرسش آرس

و پاسخش .

آغاز : ذكر آن آرس سأل ماريه الحكيمه لما اجتمع معها، فقال: ايتها
 الماكة، انى سمعت انك تطعمين الضيف فى يومك، قالت: نعم، وفى بعض يوم،
 فقال لها : وكيف يكون ذلك إذا لم يبيضن حجر الأندرونس الأسود ...

انجام : يا آرس، ما خلق الله شيئاً على وجه الارض احسن لتمام الصنعة
 من امتزاج احجار الصنعة الاربعة و قبولى بعضها لبعض والوانها اذا امتزجا
 كما وصفنا لك ان شاء الله تعالى .

این رساله بسال ۱۰۸۸ هـ تحریر شده در یکبرگ ضمن مجموعه ای که
 بعد از آن گفتارها و فوائد گوناگونی در عام کیمیا منقول از طفرانی، ذی النون،
 مجریطی، جابر بن حیان از کتابش - الصفوة - و حکیم اوزاعی از کتابش الدر
 المکنون فی مباحل الحجر المصون آمده . [رك: المخطوطات المصورة ج ۳ ق
 ۴-۵۸] نسخه دارالكتب المصریه - ۷۳۱ طبيعه .

* مبارك قزوینی شاگرد میرصدرالدین محمد دشتکی شیرازی

صاحب کتاب :

۹۳- جواهرنامه ، که آنرا برای سلطان سلیم در دومقدمه و دومعدن و دوخاتمه. آقای محمد زاوش نام نویسنده جواهرنامه را محمدبن مبارک‌شاه نگاشته‌اند که مربوط بقرن دهم هجری است، و شاید گفتار نخستین به صواب نزدیک‌تر باشد.

آغاز: حمد پاکی را سزد که گوهر پنهان جان انسان را از خلاصه گوهر . [رك: منزوی ج ۱- ۱۰، زاوش، کانی‌شناسی-۴۲].
* محمدآقا، گردآورنده:

۹۴- اصول علم معدن‌شناسی: جزوه درسی اوست که در یکی از مدارس تهران تحصیل می‌کرده و این جزوه را ترتیب داده، در آن چنین نگاشته: در روز چهارشنبه ۲۳ رجب وارد اطاق سال دوم شده و شروع بدرس معدن‌شناسی و معرفة الارض کرده ۱۳۲۴ ق.

آغاز: تحصیل اجسام عنصری و اشکال مختلفه آنها.

[ف. مجلس ج ۶- ۱۳۰] نسخه: مجلس ش ۱۶۱.

* محمدبن منصور:

۹۵- جواهرنامه، که آنرا بنام سلطان ابوالنصر حسن بهادرخان بین سالهای ۸۷۱-۸۸۴ ه آنرا در یک مقدمه و دو مقاله و یک خاتمه پرداخته .
آغاز: سپاس و ستایش بی اندازه مرصاعی را که جواهر صنعش بازار کاینات .

انجام: و از قلعی سی و هشت مثقال و نیم باشد والله اعلم بحقایق

الامور والسلام علی من اتبع الهدی .

[آقای دانش‌پژوه ، نسخه‌های خطی ادبیات تهران ۱۹۲-۱۹۳ ف مجلس ج ۶، ۱۳۴-۱۳۵، منزوی ج ۱- ۴۱] نسخه ادبیات تهران و مجلس

* محمد کاظم بن احمد، وی معلم طبیعی دارالفنون بوده و رساله مسیو رامیوسی فرانسوی ترجمه کرده به نام :

۹۶- جواهر نامه = احجار گران بها ، این کتاب مشتمل بر فصولی چند در هر فصلی چند مطالب است و بسال ۱۲۸۸ هـ بچاپ رسیده .

آغاز : مطالب اول ، ذکر لفظ جواهر مهیج خیرگی چشم است و از بردن نام آنها ... [رک: منزوی ۱-۴۰۹] .

* مراکشی، شیخ ابی زکریا، قصیده‌ای دارد به نام -العقابیة- که آنرا شرحی است :

۹۷- شرح القصیده العقابیة، شارح شناخته نشد .

آغاز: بسمله و به نستعین الباب الاول، فی معرفة الحجر المکرم المهان الجقیر المعظم المشهور بالأفعال الزائدة العظيمة .

انجام : و یسقی من الماء المذكور الاول الذی عنه بالقوة العجیبة المستفادة منه ویشجع مراراً حتی یترخم، ثم یحل وبعقد ان شاء الله اکسیراً نفیساً یقم در همه ماته من آی جسد شئت یقاب ذهباً ان شاء الله تعالی .

[ف. المخطوطات المصورة ج ۳ ق ۴-۶۹] نسخه: القاهره، مكتبة الفاتح - ۵۰۳۹ .

* مرجوشی ، شیخ عیسی .

۹۸- دُرَر الأنوار فی اسرار الاحجار. این کتاب در سده نهم هجری پرداخته شده . [زاوش، ۴۱] نسخه: القاهره، مكتبة خدیویه .

۹۹- معادن- رساله در... نویسنده آن شناخته نشد، گویا به روزگار قاجار برای مدرسه دارالفنون نگاشته شده .

آغاز : اسامی معدن‌ها که در عهد جمشید و خواجه ابوریحان بوده در اقالیم و جهت رحمت خلائق پنهان داشته‌اند .

[منزوی ج ۱-۵۵] بنقل از معدنهای طوس: [۳۵۶].
 ۱۰۰- معدنهای طوس: در این کتاب نام کانه‌های طوس شمرده شده.
 آغاز: اسامی معدنها که در زمان خواجه نصیر طوسی... کار کردند. در
 محال ارض اقدس یعنی طوس و جهت زحمت خلائق خواجه پنهان ساخته.
 [منزوی ج ۱-۵۶] بنقل از ف. دانشگاه: [۳۱۰۹:۱۳].

* مقریزی، تقی‌الدین، متوفی، ۸۴۵ هـ صاحب کتاب:

۱۰۱- المقاصد السنیة فی معرفة الاجسام المعدنیة. [زاوش، ۴۱] نسخه
 کتابخانه برلن.

* ملامحمدحسن بن محمدباقر. مؤلف:

۱۰۲- معرفة المعدن، کتابیست در کیفیت استخراج معادن و تحایل
 وقواعد خاصه آنها که در بلاد اروپا معمول است، که آنرا بسال ۱۲۹۸ هـ
 پرداخته.

آغاز: بدانکه در دولت انگلیس قاعده چنین است...

[رك: المخطوطات الفارسیة ج ۲ ص ۱۶۱. منزوی ج ۱ ص ۴۵۶] نسخه:
 القاهرة: دارالکتب ش ۱ طبیعیات فارسی نسخه بخط مؤلف.

۱۰۳- منتخب جواهرنامه: این کتاب ترجمه‌ایست بفارسی و ترکی
 از متن عربی «فی بیان احجار الکریمه» مؤلف و مترجم آن شناخته نشد.

آغاز: الحمد لله رب العالمین... اما بعد بدانکه... «منتخب است» از
 جواهرنامه اصلی مشتمل.. بلکه کم‌بورسالة جواهرنامه اصیلدن اشبو
 رساله شاملدر. [فهرس مخطوطات فارسیه ج ۱-۱۱۶] نسخه: دارالکتب
 مصر، ش ۱ تاریخ طبیعی فارسی طلعت.

۱۰۴- نزهة الأبصار فی خواص الاحجار: مؤلف شناخته نشد.

آغاز: الحمد لله العزیز الففار... وجد فهذا کتاب وضعته فی خواص

الأحجار يحتاجه كل ذي لب ليعرف مافيه من النفع ومافيه من الأضرار، و ذكرت فيه ستين حجراً في ثلاثين باباً، ومنها ثلاثون حجراً في باب واحد وهو خاتمة الكتاب.

انجام: باب حجر قانقوس: هو كثير التلون ويامع بالليل كالمرآة، ما كان بموضع الا هرب منه الجن والوحش وسائر الهوام والله اعلم. [مخطوطات المصوره ج ۳ ق ۴-۲۱۶] نسخه: القايره، دارالكتب،

الخزانة التيمورية - ۸۷ طبيعيات، تحرير ۱۳۳۶ هـ.

* هرمس الهرامسه؛ كتابي به او منسوب است به نام:

۱۰۵- خواص الأحجار وتقسيمها. این بسال ۱۰۰۰ هجری کتابت

آنست. [زاوش، ۳۷] نسخه کتابخانه بران.

* یوحنا بن ماسویه:

۱۰۶- کتاب الجواهر؛ ابن ابی اصیبه، طبقات الأطباء - ۲۵۵.

* یحییٰ برمکی رساله ای دارد باسم:

۱۰۷- رساله در تدبیر حجر. ۸ مجلوه ۲۸۰ دکتر اصغر مهدوی

[آقای دانش پژوه، نشر به امر کزلی، ش ۲ ص ۸۰].